

<https://doi.org/10.15407/socium2025.04.107>
УДК 338.24

Creative Commons Attribution 4.0 International

Береславська О.І., д-р екон. наук, проф., професор кафедри фінансових ринків та технологій Державного податкового університету Міністерства фінансів України, вул. Університетська, 31, Ірпінь, 08201, Київська обл., Україна, email: bereslavska@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8856-2478>, Scopus Author ID: 36069136100

НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття пропонує загальну оцінку стану недержавного пенсійного забезпечення в Україні в умовах повномасштабної війни на фоні демографічних викликів і вимушеної міграції населення. За результатами аналізу динаміки основних якісних показників недержавних пенсійних фондів за п'ять років (активів, внесків учасників і виплат) підсумовано, що у діяльності НПФ спостерігаються позитивні зрушення, хоча в цілому недержавне пенсійне забезпечення в Україні за зазначений період не досягло суттєвих успіхів. Визначено специфічні ознаки діяльності НПФ як інституційного інвестора, які закладено у чинному пенсійному законодавстві України. Зазначено, що недержавні пенсійні фонди не мають повної свободи під час здійснення інвестиційних процесів і це впливає на зміст їхньої інвестиційної політики. Зауважено, що сьогодні інвестиційна політика НПФ є консервативною, спрямованою на отримання стабільного доходу за мінімального рівня ризику. З'ясовано, що лєвова частка пенсійних активів вкладається в державні цінні папери та банківські депозити і за п'ять останніх років частка вкладень саме в ці фінансові інструменти має тенденцію до зростання. Автор зазначає, що в міжнародній практичній діяльності НПФ помітна частка пенсійних активів вкладається в акції. Акцентовано увагу, що в Україні з огляду на нерозвинутість фондового ринку наявний обмежений перелік фінансових інструментів, які могли б використати НПФ для інвестування пенсійних внесків. Встановлено, що витрати НПФ на послуги фінансових посередників є достатньо суттєвими, і це зменшує суму активів для отримання інвестиційного доходу та впливає на пенсійні виплати. Визначено та проаналізовано перешкоди, що стоять на шляху до розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні, зокрема, відсутність дієвих податкових стимулів, висока вартість життя та підвищення рівня бідності в умовах повномасштабної війни, низький рівень фінансової грамотності населення. Обґрунтовано перспективні напрями розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, інвестиційна політика, пенсійні активи, фінансові інструменти, портфель інвестиційних активів, депозити, акції, облігації внутрішньої державної позики, фондовий ринок.

Bereslavska O.I., Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Financial Markets and Technologies, State Tax University of the Ministry of Finance of Ukraine, 31, Universytetska Str., Irpin, 08201, Kyiv oblast, Ukraine, email: bereslavska@ukr.net, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8856-2478>, Scopus Author ID: 36069136100

NON-STATE PENSION PROVISION IN UKRAINE: STATUS AND PROSPECTS

The article proposes a general assessment of the state of non-state pension provision in Ukraine in the conditions of a full-scale war against the background of demographic challenges and forced

migration of the population. Based on the results of the analysis of the five-year dynamics of the main qualitative indicators of non-state pension funds (NPFs) – assets, participants' contributions and payments, it is concluded that positive changes are observed in the activities of NPFs, although in general, non-state pension provision in Ukraine over the specified period has not achieved significant success. The specific features of NPF activities as institutional investors, as set out in Ukraine's current pension legislation, have been identified. It is noted that NPFs do not have complete freedom when implementing investment processes which affects the content of their investment policy. It is emphasised that today the investment policy of NPFs is conservative, aimed at obtaining stable income with a minimum level of risk. It was found that the lion's share of pension assets is invested in government securities and bank deposits, and over the past five years the proportion of investments in these financial instruments has tended to increase. It is noted that in international practice, the majority of pension assets are invested in shares. Given the underdevelopment of the stock market in Ukraine it is emphasised that there is a limited list of financial instruments that could be used by NPFs to invest pension contributions. It was established that NPFs' expenses for the services of financial intermediaries are quite significant, and this reduces the amount of assets for receiving investment income and affects pension payments. The obstacles to the development of non-state pension provision in Ukraine were identified and analysed, in particular the lack of effective tax incentives, the high cost of living and increasing poverty in conditions of a full-scale war, and the low level of financial literacy of the population. Promising directions for the development of non-state pension provision in Ukraine were identified.

Keywords: non-state pension provision, non-state pension funds, investment policy, pension assets, financial instruments, investment asset portfolio, deposits, shares, domestic government bonds, stock market.

В умовах відносно низьких соціальних пенсій питання про забезпечення прийнятного рівня життя населення при досягненні пенсійного віку набувають актуальності як для окремих працівників, так і для більшості роботодавців, зацікавлених у залученні високопрофесійних фахівців шляхом створення недержавних відкритих, корпоративних і професійних пенсійних фондів.

В Україні створення умов для формування та функціонування ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення є одним з пріоритетних завдань держави, яке ще більше набуває значущості під час війни у зв'язку із скороченням реального рівня пенсійних виплат, зумовленого падінням економіки, інфляційними та девальваційними процесами. Світовий досвід організації національних пенсійних систем показує, що додаткові недержавні пенсії становлять істотну частку в загальному рівні пенсійного забезпечення. Недержавні пенсійні фонди (НПФ) визнані у світі важливими соціальними інститутами в сфері поліпшення матеріального становища непрацездатних членів суспільства і мають високий рівень довіри громадян до пенсійної накопичувальної системи.

З огляду на актуальність і проблематичність, особливо на фоні війни в Україні та демографічних викликів, питання недержавного пенсійного забезпечення постійно перебуває у полі зору вітчизняних науковців. Зокрема, Р. Башуцький проводив комплексний аналіз стану та перспектив розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні на фоні демографічного старіння населення та війни [1]. Н. Липко досліджував світовий досвід функціонування ефективної пенсійної системи

та дійшов висновку, що ефективна пенсійна система є можливою лише в умовах поєднання трьох рівнів, а важливим фактором є активна персональна участь населення у забезпеченні власної пенсії [2]. А. Свиридовська розглядала інвестиційну діяльність недержавних пенсійних фондів в Україні та обґрунтовувала певні особливості діяльності НПФ як інституціональних інвесторів на вітчизняному інвестиційному ринку [3]. Р. Пікус та О. Трейтак аналізували сучасні тенденції формування та функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні [4]. Т. Яворська досліджувала сутність, структурувала ризики у системі недержавного пенсійного забезпечення та розробила класифікацію загроз безпеці суб'єктам недержавного пенсійного забезпечення [5]. В. Федина визначала особливості управління активами недержавних пенсійних фондів у зарубіжній і національній практиці на певному етапі соціально-економічного розвитку України [6].

Вагомий внесок у дослідження глобальних тенденцій розвитку пенсійних систем належить експертам Центру Разумкова [7]. Питання дисбалансів і трансформування пенсійної системи в Україні (в різних її аспектах) перебувають у фокусі досліджень Інституту демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України, і саме фахівці цієї установи найбільш активно та послідовно відстоюють становлення сегмента недержавного пенсійного забезпечення в Україні [8–14].

В умовах, коли економіка зазнає постійних втрат, відбуваються незворотні демографічні зрушення, актуалізується пошук шляхів адаптації державної політики пенсійного забезпечення до руйнівних наслідків війни, соціодемографічних та економічних проблем.

З огляду на багатоаспектність цієї проблематики, **метою статті** є оцінка стану недержавного пенсійного забезпечення в Україні в умовах повномасштабної війни на тлі демографічних викликів і вимушеної міграції населення, аналіз інвестиційної політики НПФ та визначення недоліків, а також окреслення перспективних напрямів його подальшого розвитку.

Фінансова підтримка людей, які досягли пенсійного віку, є серйозним економічним викликом для уряду будь-якої країни. Світова тенденція старіння населення, зниження народжуваності та інші демографічні чинники призводять до ситуації, коли частка людей пенсійного віку в структурі населення постійно зростає, і це зумовлює збільшення навантаження на працюючих, які сплачують соціальні внески і утримують тих, які вже досягли пенсійного віку.

Основним джерелом пенсійних доходів для 10,34¹ млн пенсіонерів є державна пенсійна система (солідарна), адміністрування якої здійснює Пенсійний фонд України (ПФУ). Після індексації у 2025 р. середня пенсія становить 6341 грн, проте кожен третій пенсіонер наразі отримує 3340 грн. Оскільки середня заробітна плата в Україні, за даними Державної служби статистики України, у вересні 2025 р. становила 26 623 грн, відсоток пенсійних виплат складає 23,8% та 12,5% відповідно. Цієї суми недостатньо для забезпечення гідного рівня життя після виходу на пенсію.

¹ Інформація на початок 2025 р. за даними Пенсійного фонду України [7].

Пенсійний дохід в Україні значною мірою залежить від фінансової стабільності солідарної системи. Згідно з інформацією ПФУ, у січні – липні 2025 р. в Державному реєстрі загальнообов'язкового державного соціального страхування було зареєстровано 9,857 млн осіб, що на 860 тис. менше, ніж у відповідному періоді 2024 р., коли кількість застрахованих становила 10,717 млн². Оскільки коефіцієнт заміщення в солідарній пенсійній системі першого рівня, за прогнозами науковців, знизиться після 2030 р. (через демографічну ситуацію та тенденції ринку праці), частка пенсійного доходу від додаткових добровільних або обов'язкових накопичувальних пенсійних систем зростатиме [15]. Майбутні українські пенсіонери не матимуть іншого вибору, окрім як працювати довше, витрачати менше та заощаджувати більше. У цьому контексті надзвичайно гостро актуалізуються питання розвитку накопичувальної системи недержавного пенсійного забезпечення та створення умов для ефективного функціонування вже наявних недержавних пенсійних фондів. Однією з таких умов є здійснення ефективної інвестиційної діяльності НПФ, в якій виокремлюють три складники: накопичення пенсійних внесків учасників фонду, управління пенсійними активами і здійснення пенсійних виплат.

Недержавні пенсійні фонди – це спеціалізовані фінансові установи, основним завданням яких є збирання та накопичення коштів, призначених для пенсійного забезпечення громадян після досягнення ними певного віку. Згідно з чинним законодавством України, НПФ бувають трьох видів – відкриті, куди можуть вкладати кошти всі бажуючі, корпоративні (для співробітників певних установ, наприклад, фонди НБУ, Укресімбанку, Торгово-промислової палати України) та професійні (для працівників певних галузей, наприклад, “Магістраль” від профспілки залізничників, “Шахтар” від профспілки енергетиків)³. При цьому НПФ забороняється змінювати їхній вид і найменування, зазначені у статуті НПФ, після включення до реєстру НПФ Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку⁴.

НПФ з визначеним внеском працюють в Україні з 2005 р., і за даними НКЦПФР, станом на 31.12.2024 р. в Реєстрі недержавних пенсійних фондів містилася інформація про 59 недержавних пенсійних фондів та 17 адміністраторів НПФ – в Реєстрі професійних учасників ринків капіталу та організованих товарних ринків. Сьогодні фактично функціонують 51 НПФ та 15 адміністраторів⁵.

За даними аналізу звітності НПФ за 2020–2024 рр., система недержавного пенсійного забезпечення в Україні не досягла суттєвих успіхів, хоча й спостерігаються позитивні зрушення. Зокрема, система недержавного пенсійного забезпечення налічує

² Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/>

³ Реєстр недержавних пенсійних фондів. НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/reiestr-nederzhavnykh-pensiinykh-fondiv/#page-3>

⁴ Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 09.07.2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>

⁵ Реєстр недержавних пенсійних фондів.

886,9 тис. учасників⁶, що, за нашими розрахунками, нині становить близько 6,8% від зайнятих на ринку праці в Україні. До повномасштабного вторгнення Росії в Україну рахунки у НПФ мали лише близько 2,2% українців, проте це не означає, що кількість учасників НПФ істотно зросла. За роки війни відбулася значна міграція населення за кордон, і ринок праці помітно звужився.

Водночас аналіз динаміки активів, внесків і виплат НПФ в Україні за 2020–2024 рр., наведений у таблиці 1, свідчить про тенденцію до їхнього зростання. Якщо у 2020 р. активи НПФ становили 2750 млн грн, то у 2024 р. вони склали 5735 млн грн. Внески учасників і роботодавців також зростали: у 2024 р. їхній обсяг склав 3337 млн грн, що на 9,7% більше, ніж у 2023 р. Поступово зростали й виплати: з 550 млн грн у 2020 р. до 1893 млн грн у 2024 р., що свідчить про підвищення ролі НПФ у забезпеченні додатковим доходом громадян пенсійного віку.

Таблиця 1

Динаміка активів, внесків і виплат НПФ в Україні у 2020–2024 рр., млн грн

Роки	Активи	Внески	Виплати
2020	2750	1350	550
2021	2950	1600	700
2022	3200	2100	950
2023	4890	3040	1660
2024	5735	3337	1893

Джерело: складено автором за: Аналітичні данні щодо ринку накопичувального пенсійного забезпечення. НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-9>

За даними НКЦПФР, одним з основних якісних показників, які характеризують систему недержавного пенсійного забезпечення України, є сплачені пенсійні внески. Сума пенсійних внесків станом на кінець 2024 р. становила 3337,1 млн грн, збільшившись на 9,7% порівняно з 2023 р. (293,9 млн грн). У загальній сумі пенсійних внесків основну частку (76,4%) становлять пенсійні внески від юридичних осіб, на які припадає 2548,1 млн грн. На збільшення суми пенсійних внесків у 2024 р. переважно вплинуло збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 25,8% (159,1 млн грн), від юридичних осіб – на 5,6% (134,6 млн грн), від фізичних осіб-підприємців – на 33,3% (0,1 млн грн). Середній розмір пенсійного внеску за 2024 р. на одного вкладника: юридичну особу та фізичну особу – підприємця становив 75 396,94 грн; фізичну особу – 1793,77 грн⁷.

Незважаючи на тенденцію зростання основних показників НПФ, наведених у таблиці 1, частка активів НПФ у реальному ВВП України у 2024 р. складала близько 0,08%, тоді як у більшості країн Європейського Союзу ця частка є значно вищою. Зокрема, у Польщі вона складає близько 12%, Чехії – понад 8%, Німеччині – понад 40%, тоді як у середньому по країнах ОЕСР частка активів НПФ у ВВП перевищує

⁶ Аналітичні данні щодо ринку накопичувального пенсійного забезпечення. НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-9>

⁷ Там само.

60% [16]. Для порівняння, у США активи пенсійних фондів у 2023 р. сягнули 156%, у Великій Британії – 120%, у Нідерландах – понад 180% ВВП [1].

НПФ є важливими учасниками інвестиційних процесів у будь-якій національній економіці, оскільки акумулюють значний обсяг фінансових ресурсів вкладників і мають можливість розміщувати їх у широкий перелік активів. НПФ виступає на фінансовому ринку як інституційний інвестор, відрізняючись від посередника тим, що приймає на себе зобов'язання щодо виплати доходу на вкладені кошти.

Специфіка діяльності НПФ полягає у наявності суттєвих відмінностей від класичних інвесторів, які мають на меті отримання прибутку. У таблиці 2 наведено перелік законодавчих обмежень щодо інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів.

Таблиця 2

Специфічні ознаки діяльності НПФ як інвестора

Ознака	Зміст ознаки
Законодавчі обмеження щодо використання пенсійних активів	Пенсійні активи, що накопичуються у пенсійному фонді, можуть бути використані виключно для цілей інвестиційної діяльності фонду, виконання зобов'язань фонду перед його учасниками та оплати витрат, пов'язаних із здійсненням недержавного пенсійного забезпечення
Ступінь самостійності в управлінні активами	Низький. Управління активами недержавних пенсійних фондів може здійснюватися такими особами: компанією з управління активами; банком щодо активів створеного ним корпоративного пенсійного фонду у разі, якщо він не виконує функції зберігача цього фонду; Національним банком України щодо активів створеного ним корпоративного пенсійного фонду; професійним адміністратором, який отримав ліцензію на провадження діяльності з управління активами
Вимоги до часток вкладень (інвестування) у певний вид активу	Національним законодавством визначається частка вкладень (розміщення, інвестування) коштів у різні об'єкти (активи); частка визначається у відсотках від загальної вартості пенсійних активів

Джерело: складено автором за: Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 09.07.2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>

Отже, НПФ належать до категорії інвесторів, які не мають повної свободи під час здійснення інвестиційних процесів. Обмеження інвестиційної свободи НПФ зумовлено тим, що вони є так званими інституційними інвесторами, перерозподіляючи кошти вкладників на певні активи з обов'язком повернути кошти як пенсійні виплати. Отже, втрати, які можуть виникати в результаті здійснення НПФ інвестицій, негативним чином відбиватимуться на фінансовому становищі вкладників фондів – пенсіонерів. Така ситуація для будь-якої держави є небажаною.

Специфічні ознаки НПФ як суб'єкта інвестиційної діяльності (інвестора) насамперед впливають на зміст його інвестиційної політики. Під інвестиційною політикою недержавного пенсійного фонду слід розуміти сукупність дій з управління наявними фінансовими ресурсами (пенсійними накопиченнями та виплатами) у межах законодавчо встановлених обмежень з урахуванням поточного стану економіки та фінансового ринку.

При цьому кожний НПФ, що функціонує в Україні, формує власну інвестиційну політику, яка, на відміну від політики інших небанківських фінансово-кредитних

установ, є консервативною. Консервативна інвестиційна політика передбачає здійснення інвестиційної діяльності в інтересах учасників НПФ з метою отримання стабільного доходу за мінімального рівня ризику та збереження і примноження пенсійних накопичень. Так, особливістю й оптимальним способом реалізації консервативної політики корпоративного недержавного пенсійного фонду (КНПФ) Національного банку України (НБУ) є інвестування пенсійних активів у фінансові інструменти з мінімальною ризикованістю: облігації внутрішньої державної позики; депозити в державних банках; депозити в банках, які контролює держава; депозити в банках з іноземним капіталом, що входять до груп G-SIB⁸; депозити в банках з іноземним капіталом, що входять до групи O-SII⁹; депозити в інших банках з іноземним капіталом¹⁰. Важливим елементом інвестиційної політики КНПФ НБУ є підтримання високого рівня ліквідності активів для забезпечення теперішніх і майбутніх пенсійних виплат, а також комбінування гривневих вкладів та вкладів в іноземній валюті¹¹. Можна стверджувати, що інвестиційна політика КНПФ НБУ є виваженою (табл. 3).

Таблиця 3

Структура активів КНПФ НБУ станом на 31.12.2024 р.

Вид активу	Валюта	Номінальна вартість активів, тис. грн	Вартість активів, тис. грн	Питома вага у портфелі, %
Поточний рахунок	Грн	22	22	0
Депозити в державних банках та банках, які контролює держава	Грн	593 345	393 376	24,8
Депозити в банках з іноземним капіталом	Грн	595 284	595 284	24,8
Усього грошових коштів	Грн	1 188 651	1 188 682	49,6
Облігації внутрішньої державної позики	Грн	1 185 168	1 196 179	49,9
Усього облігацій		1 185 168	1 196 179	49,9
Усього акцій		10 736	10 736	0,4
Усього активів		2 384 554	2 395 596	100

Джерело: складено автором за: Інвестиційна політика Фонду. Корпоративний недержавний пенсійний фонд Національного банку України. URL: https://knpf.bank.gov.ua/uchasnykam/pro_fond/investytsiina_polityka_fondu.html

Щодо інвестованих пенсійних активів НПФ в цілому, то аналіз динаміки їхньої структури у 2020–2024 рр., наведений у таблиці 4, істотно не відрізняється від інвестованих пенсійних активів КНПФ.

⁸ 2024 List of Global Systemically Important Banks (G-SIBs). Financial Stability Board. 2024. URL: <https://www.fsb.org/2024/11/2024-list-of-global-systemically-important-banks-g-sibs/>

⁹ EBA updates list of other systemically important institutions. European banking authority. 2023. URL: <https://www.eba.europa.eu/publications-and-media/press-releases/eba-updates-list-other-systemically-important-institutions>

¹⁰ Інвестиційна декларація Фонду (зі змінами).

¹¹ Інвестиційна політика Фонду. Корпоративний недержавний пенсійний фонд Національного банку України. URL: https://knpf.bank.gov.ua/uchasnykam/pro_fond/investytsiina_polityka_fondu.html

Таблиця 4

**Динаміка структури інвестованих пенсійних активів
та їх частки від загальної суми активів у 2020–2024 рр., %**

Назва активу	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Приріст за 2020–2024 рр.
Державні цінні папери	47,3	46,6	45,0	49,4	49,7	105,0
Грошові кошти	38,8	33,3	40,2	43,0	41,8	107,7
Облігації підприємств	5,4	10,9	9,0	3,7	5,0	–92,6
Об'єкти нерухомості	2,5	2,8	2,6	0,9	0,5	–20,0
Дебіторська заборгованість	1,1	1,1	1,2	1,2	0,7	–63,6
Акції	1,4	1,7	1,0	0,9	1,0	–71,4
Інші інвестиції	0,5	0,4	0,3	0,2	0,3	–60
Облігації внутрішніх місцевих позик	2,7	2,9	0,3	0,2	0,4	–14,8
Банківські метали	0,3	0,3	0,4	0,5	0,6	200,0
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	–

Джерело: складено автором за: Аналітичні данні щодо ринку накопичувального пенсійного забезпечення. НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-9>

Загальною тенденцією для всіх НПФ, що функціонують в Україні та інвестують свої активи у наявні фінансові інструменти, є вкладення у державні цінні папери. Частка інвестованих пенсійних активів (див. табл. 3) у їхніх загальних обсягах щороку зростає: так, у 2020 р. ця частка становила 47,3%, а у 2024 р. вона збільшилася до 49,7%. Незначне падіння спостерігалось у 2022 р., що пояснювалося початком війни в Україні та невизначеністю у державних фінансах і процентній політиці НБУ. За нашими розрахунками, протягом першого року повномасштабної війни реальна дохідність гривневих ОВДП на первинному ринку була від'ємною, що спонукало інвесторів до обережного вкладення активів НПФ. Проте з квітня 2023 р. реальна дохідність облігацій перейшла в зону додатних значень, досягнувши максимального рівня 13,5% річних у березні 2024 р. Для прикладу, питома вага (частка) державних облігацій у інвестиційному портфелі КНПФ НБУ у 2024 р. склала 49,9%, при цьому лівова частка належить вкладенням у трирічні ОВДП¹².

Другу позицію в інвестиційних перевагах НПФ займають грошові кошти, розміщені у банківських депозитах. Їхній приріст за 2020–2024 рр. склав 107,7%. Щодо інших активів (див. табл. 3), то інвестування коштів у них мали тенденцію до значного падіння, крім вкладень в облігації підприємств, падіння яких було неістотним – на рівні 7,4%. При цьому 200% зростання мали вкладення в банківські метали. Таку тенденцію можна оцінити як позитивну, оскільки вартість банківських металів, зокрема золота, на фоні нестабільності світових і національних валют постійно зростає. Однак такі інвестиції мають і певний недолік – ринок банківських металів є малоліквідним, а дохід від таких інвестицій можливо отримати тільки у довгостроковому часовому періоді.

¹² Аналітичні данні щодо ринку накопичувального пенсійного забезпечення.

Узагальнюючий світовий досвід формування портфелів інвестиційних активів НПФ показав, що перевага у структурі інвестованих пенсійних активів віддається акціям і борговим цінним паперам: їхня частка у загальних обсягах інвестування становить від 50–70% та від 20–30% відповідно, а вкладення в депозити банків складає від 0,5% до 18% залежно від країни [6, с. 121].

Український фондовий ринок є нерозвинутим, і тому вибір інвестиційних фінансових інструментів є недостатнім, наявне переважання обсягів торгівлі окремими інструментами на організованих ринках. Так, за нашими підрахунками, за 2022–2024 рр. питома вага акцій у загальних обсягах торгівлі фінансовими інструментами у середньому становила 0,23%, а ОВДП – 90,5%¹³. Таким чином, структура інвестиційних активів НПФ є відображенням тенденцій вітчизняного фондового ринку.

Розвиток недержавного пенсійного забезпечення стримується недоліками, наявними в функціонуванні самих НПФ. Структура активів НПФ складається з внесків учасників, роботодавців і вкладників, а також інвестиційного доходу, отриманого від інвестування цих внесків. НПФ та інші фінансові посередники – адміністратори недержавних пенсійних фондів, компанії з управління активами (КУА) та зберігачі (банки) – здійснюють адміністративну та інвестиційну діяльність щодо пенсійних активів і стягують плату за надання послуг. Чим вищою є вартість адміністрування та управління активами (інвестування пенсійних фондів), тим менша сума активів для отримання інвестиційного доходу та здійснення пенсійних виплат. Після виходу на пенсію сума коштів на пенсійному рахунку зменшується на суму витрат на обслуговування, які були нараховані протягом усіх років сплати пенсійних внесків [17].

Питома вага витрат НПФ у загальній вартості пенсійних активів (табл. 5) у цілому мала тенденцію до зниження – з 16,6% (2020 р.) до 13,5% (2024 р.), що, на нашу думку, пояснюється зростанням загальної вартості активів НПФ. Проте у 2021–2022 рр. питома вага витрат у загальній вартості пенсійних активів зростала.

Таблиця 5

Динаміка питомої ваги витрат НПФ у загальній вартості пенсійних активів у 2020–2024 рр.

Роки	Загальна вартість активів НПФ, млн. грн	Загальна сума витрат, які відшкодовані за рахунок пенсійних активів, млн. грн	Питома вага витрат, %
2020	2750	456,1	16,6
2021	2950	528,7	17,9
2022	3200	602,0	18,8
2023	4890	684,7	14,0
2024	5735	775,8	13,5

Джерело: складено автором за: Аналітичні данні щодо ринку накопичувального пенсійного забезпечення. НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-9>

¹³ Аналітичні данні щодо розвитку фондового ринку. НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-dov>

Для того, щоб не відбувалися стрибки витрат на послуги фінансових посередників, які надаються НПФ, необхідно на законодавчому рівні визначити можливу суму виплат за обслуговування, як в інших країнах світу.

Серед перешкод, які стоять на шляху розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні, є відсутність дієвих податкових стимулів. У більшості країн ЄС внески до пенсійних фондів зменшують базу оподаткування, тоді як роботодавці мають додаткові пільги при створенні корпоративних схем. В Україні такі стимули обмежені, що знижує мотивацію як громадян, так і бізнесу брати участь у НПЗ [1]. Крім того, на практиці наявні проблеми зі стягненням податків: зокрема, інвестиційний дохід оподатковується з відстрочкою, а учасник приступає до сплати податку лише тоді, коли починає отримувати виплати.

Не сприяє розвитку недержавного пенсійного забезпечення висока вартість життя та підвищення рівня бідності, особливо за часи війни в Україні. За даними Світового банку, у 2024 р. в Україні близько третини населення (29% або 9 млн громадян) живуть у бідності. Порівняно з 2020 р. ця цифра зросла на 1,8 млн громадян. Для порівняння, в Європі схожий показник має Косово (25%). Україна має більший показник бідності, ніж, наприклад, Гватемала, Марокко, Бангладеш, Індія, Шрі-Ланка, Узбекистан і Киргизстан¹⁴. За інформацією Центру економічної стратегії, на їжі економлять 25% населення України [18]. Участь у НПФ передбачає внесення регулярних платежів для нагромадження коштів, а бідне населення таких додаткових коштів не має.

У більшості досліджень наголошено, що вагомою перешкодою на шляху до розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні є низький рівень фінансової грамотності населення [1, с. 407; 19; 20, с. 249]. На думку Р. Башуцького, лише близько 20% респондентів правильно розуміють принципи роботи пенсійних фондів і накопичувального страхування життя. Решта або взагалі не знайомі з цими інструментами, або вважають їх занадто ризикованими. Це формує поведінковий бар'єр: навіть ті громадяни, які мають достатній дохід, часто не розглядають довгострокові пенсійні накопичення як пріоритет [1, с. 407].

Недостатня обізнаність громадян щодо функціонування недержавного пенсійного забезпечення доповнюється скептичним ставленням до довгострокових інвестицій. Фінансові кризи, банкрутство банків, шахрайські схеми не сприяють посиленню довіри громадян до діяльності НПФ. За даними соціологічних досліджень, тільки 18% громадян України вважають, що інвестиції в НПФ є безпечними, тоді як переважна більшість опитаних (до 45%) віддає перевагу зберіганню коштів у депозитах в іноземній і національній валютах. У цілому високий рівень витрат НПФ та низький рівень зацікавленості в заощадженнях на пенсію стимулює громадян України самостійно, без участі посередника, заощаджувати кошти в банківських депозитах, державних запозиченнях, іноземній валюті.

¹⁴ Filmer D., Fu H., López-Calva L.F. Further strengthening how we measure global poverty. *Worldbank*. 05.06.2025. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/voices/further-strengthening-how-we-measure-global-poverty>

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти певних висновків щодо перспектив розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Відповідно до аналізу динаміки активів, внесків і виплат НПФ в Україні за 2020–2024 рр., наявні позитивні тенденції у діяльності фондів, однак їхня роль в економіці країни як джерела потужних фінансових ресурсів залишається низькою. З метою підвищення ролі пенсійних активів в економіці України потрібно прискорити темпи реалізації пенсійної реформи, яка включає запровадження накопичувальної системи, розвиток недержавного пенсійного забезпечення, стабілізацію солідарної системи та збільшення бази сплати страхових внесків.

Інвестиційна політика НПФ нині залишається консервативною, спрямованою на забезпечення прийняттого рівня доходності за максимальної гарантії безпеки вкладень. Проте оцінка структури інвестованих пенсійних активів виявила обмеженість переліку фінансових інструментів, що звужує можливості отримання інвестиційного доходу з інших джерел, які переважають у світовій практиці функціонування НПФ. Для розширення переліку ефективних фінансових інструментів необхідно розвивати вітчизняний фондовий ринок, особливо ринок акцій, що дозволить НПФ впроваджувати більш гнучкі стратегії інвестування для підвищення доходності пенсійних активів.

Низький рівень зацікавленості в пенсійних заощадженнях є наслідком низьких доходів населення, низького рівня фінансової обізнаності, загальної недовіри до фінансово-кредитних установ, а також браку необхідної інформації. Для ефективного функціонування недержавного пенсійного забезпечення необхідно підвищувати рівень життя в Україні, посилювати ступінь прозорості діяльності НПФ та їхньої відповідальності; приділяти більше уваги нагальним потребам підвищення фінансової грамотності громадян, надаючи їм відповідну фінансову інформацію, щоб вони були обізнані про пенсійні заощадження та можливості покращити своє фінансове благополуччя на пенсії. При цьому необхідно забезпечити ефективне законодавче регулювання та контроль за діяльністю НПФ.

Список використаних джерел

1. Башуцький Р. Аналіз стану недержавного пенсійного забезпечення в Україні: проблеми, потенціал та макроекономічний вплив. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2025. № 5 (346). С. 403–412. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-346-5-60>
2. Липко Н. Аналіз сучасного стану пенсійної системи України та пошук шляхів її реформування. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-44>
3. Свиридовська А.О. Інвестиційна діяльність недержавних пенсійних фондів в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2016. № 4 (77). С. 148–157. URL: https://npndfi.org.ua/docs/NP_16_04_148_uk.pdf
4. Пікус Р., Трейтак О. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-17>
5. Яворська Т.В. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: ідентифікація загроз та викликів. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 4 (14). С. 164–170. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-4-164-170>
6. Федина В.В. Управління активами недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 118–123. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.5.118>

7. Пищуліна О., Коваль О., Бурлай Т. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії. Київ: Центр Разумкова, 2017. 453 с.
8. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації [колективна монографія] / за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. 2010. 270 с.
9. Ткаченко Л. Пенсійна система та пенсійна реформа в Україні. Київ: Фонд імені Фрідріха Еберта. Представництво в Україні, 2017. 40 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14044.pdf>
10. Система накопичувального пенсійного забезпечення в Україні: соціально-економічний вимір і захист пенсійних накопичень / за ред. Н.М. Шелудько. Київ: Академперіодика, 2023. 122 с.
11. Шевкун Т. Трансформація пенсійної системи України як елемент фінансової стабільності національної економіки в умовах глобальних викликів. *Фіскальна та монетарна безпека національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз*: мат. Міжнар. наук.-практ. конф., 31 жовт. 2023 р. Київ: Академія фінансового управління, 2023. С. 407–411. URL: https://afu.kiev.ua/getfile.php?page_id=1118&num=5
12. Макаренко О. Перспективи та можливості інституціонального зближення накопичувальних пенсійних систем України та ЄС. *Результати, перспективи і напрями конвергенції країн ЄС. Можливості для України*. Київ: Центр Разумкова, 2024. С. 21–23. URL: https://razumkov.org.ua/images/2024/09/11/2024_Converg_Issues_UKR_EU_UKR_ENG.pdf
13. Шевкун Т. Модернізація системи професійного пенсійного забезпечення України на шляху наближення до ЄС. *Результати, перспективи і напрями конвергенції країн ЄС. Можливості для України*. Київ: Центр Разумкова, 2024. С. 43–45. URL: https://razumkov.org.ua/images/2024/09/11/2024_Converg_Issues_UKR_EU_UKR_ENG.pdf
14. Макаренко О.І., Шевкун Т.В., Шелудько Н.М. Пенсійна система України в умовах соціоекономічних дисбалансів. *Фінанси України*. 2024. № 12. С. 25–36. <https://doi.org/10.33763/finukr2024.12.025>
15. Коваль О.П. Реформування солідарної пенсійної системи України. Аналітична доповідь. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2020. 28 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/dopovid-reformuvannya-pensiynoyi-systemy.pdf>
16. Pensions at a glance 2023: OECD and G20 indicators. Paris: OECD Publishing, 2023. <https://doi.org/10.1787/678055dd-en>
17. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: оцінка та рекомендації. 2019. USAID. URL: https://knpf.bank.gov.ua/dl/nederzhavne_pensiine_zabezpechennia_v_ukraini_otsinka_ta_rekomenda_tsii_Text.pdf
18. Самойлюк М. Трекер економіки під час війни. Київ: Центр економічної стратегії, 2025. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>
19. Зварич О.І., Волошин В.В. Аналіз стану недержавного пенсійного страхування в Україні. *Бізнесінформ*. 2024. № 8. С. 237–251. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-8-237-251>
20. Пузирьова П.В. Сутність та значення діяльності основних учасників недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 2 (284). С. 83–98. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-284-83-98>

Надійшла 07.11.2025

Прорецензована 18.11.2025

Доопрацьована 25.11.2025

Прийнята до друку після доопрацювання 16.12.2025

Опублікована 30.12.2025

References

1. Bashutsky, R. (2025). Analysis of the state of private pension provision in Ukraine: problems, potential and macroeconomic impact. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, 5 (346), 403–412. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-346-5-60> [in Ukrainian]

2. Lypko, N. (2023). Analysis of the current state of the pension system in Ukraine and the search for the ways to reform it. *Economy and Society*, 51. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-44> [in Ukrainian]
3. Sviridovska, A. (2016). Investment activities of private pension funds in Ukraine. *RFI Scientific Papers*, 4 (77), 148-157. URL: https://npndfi.org.ua/docs/NP_16_04_148_uk.pdf [in Ukrainian]
4. Pikus, R., Treitiak, O. (2024). Prospects for the development of non-state pension provision in Ukraine. *Economy and Society*, 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-17> [in Ukrainian]
5. Yavorska, T. (2021). Non-State pension provision in Ukraine: identification of threats and challenges. *Social and Legal Studies*, 4 (14), 164-170. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-4-164-170> [in Ukrainian]
6. Fedyna, V. (2019). Non-state pension fund assets management: foreign experience and ukrainian practice. *Ekonomika ta derzhava*, 5, 118-123. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.5.118> [in Ukrainian]
7. Pyshchulina, O., Koval, O., Burlai, T. (2017). Financial, Social and Legal Aspects of the Pension Reform in Ukraine. World Experience and Ukrainian Realities. Kyiv: Razumkov Centre [in Ukrainian]
8. Libanova, E.M. (Ed.). (2010). Pension Reform in Ukraine: Directions of Implementation: collective monograph. Kyiv: Ptoukha Institute for Demography and Social Studies NAS of Ukraine [in Ukrainian]
9. Tkachenko, L. (2017). Pension System and Pension Reform in Ukraine. Kyiv: Frierich Ebert Foundation. Representative office in Ukraine. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14044.pdf> [in Ukrainian]
10. Sheludko, N.M. (Ed.). (2023). The Accumulative Pension System in Ukraine: Socio-Economic Dimension and Protection of Pension Savings. Kyiv: Akadempriodyka [in Ukrainian]
11. Shevkun, T. (2023). Transformation of the Ukrainian Pension System as an Element of Financial Stability of the National Economy in the Context of Global Challenges. In *Fiscal and Monetary Security of the National Economy in the Context of Global Challenges and Threats: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, 31 October 2023* (pp. 407-411). Kyiv: Academy of Financial Management. URL: https://afu.kiev.ua/getfile.php?page_id=1118&num=5 [in Ukrainian]
12. Makarenko, O. (2024). Prospects and opportunities for institutional convergence between the funded pension systems of Ukraine and the EU. In *Convergency in Europe: results, prospects, directions. Opportunities for Ukraine* (pp. 21-23). Kyiv: Razumkov Centre. URL: https://razumkov.org.ua/images/2024/09/11/2024_Converg_Issues_UKR_EU_UKR_ENG.pdf [in Ukrainian]
13. Shevkun, T. (2024). Modernising Ukraine's occupational pension system on the path to EU integration. In *Convergency in Europe: results, prospects, directions. Opportunities for Ukraine* (pp. 43-45). Kyiv: Razumkov Centre. URL: https://razumkov.org.ua/images/2024/09/11/2024_Converg_Issues_UKR_EU_UKR_ENG.pdf [in Ukrainian]
14. Makarenko, O., Shevkun, T., Sheludko, N. (2024). Pension system of Ukraine in the conditions of socio-economic imbalances. *Finance of Ukraine*, 12, 25-36. <https://doi.org/10.33763/finukr2024.12.025> [in Ukrainian]
15. Koval, O. (2020). Reforming the Solidarity Pension System of Ukraine. Analytical report. Kyiv: The National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/dopovid-reformuvannya-pensiynoyi-systemy.pdf> [in Ukrainian]
16. Pensions at a glance 2023: OECD and G20 indicators. (2023). Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/678055dd-en>
17. Non-state Pension Provision in Ukraine: Assessment and Recommendations. (2019). USAID. URL: https://knpf.bank.gov.ua/dl/nederzhavne_pensiine_zabezpechennia_v_ukraini_otsinka_ta_rekomendatsii_Text.pdf [in Ukrainian]

18. Samoiliuk, M. (2025). Ukraine War Economy Tracker. Kyiv: Centre for economic strategy. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/> [in Ukrainian]
19. Zvarych, O.I., Voloshyn, V.V. (2024). Analyzing the Status of Non-State Pension Insurance in Ukraine. *Business Inform*, 8, 237-251. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-8-237-251> [in Ukrainian]
20. Puzyrova, P.V. (2025). The essence and importance of the activities of the main participants of the private pension provision in Ukraine. *Actual Problems of Economics*, 2 (284), 83-98. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2025-1-284-83-98> [in Ukrainian]

Received on November 07, 2025

Reviewed on November 18, 2025

Revised on November 25, 2025

Signed for printing after revision on December 16, 2025

Published on December 30, 2025